

dr. Spomenka Hribar

Kocbekova upesnitev poetike

Ni veliko pesnikov, ki bi upesnjevali samo svojo poetiko, poetiko *kot* poetiko, a Edvard Kocbek vsekakor je med njimi. Kaj pomeni upesnjevat poetičnost, poetiko? Pomeni vpustiti se v **izvir** same poetike, jo prinesiti z besedami do **besede**, jo odkriti kot tako – pa tudi prav z besedami zakriti. Kajti beseda imenuje bit, izvira iz biti, ni pa bit sama.

Človekova domovina v bistvenem, eksistencialnem smislu je materna govornica. Otrok, pravi Kocbek, postane človek “v pravem pomenu besede” šele, “ko si prisvoji materni jezik”. Kajti nobenega drugega popolnejšega pristopa k resničnosti ni, “kakor je imenovanje sveta z materinščino”. Vendar svet ne le imenujemo z besedami materinščine, temveč ga tudi ustvarjamo. Namreč *svet* kot človekov svet, kajti materni, materinski jezik “ustvari bitni stik med človekom in resničnostjo”. Jezik je človekov izvir, človek se kot človeško bitje rodi iz jezika in v tem smislu je materni jezik njegova “**mati**”. Jezik je tisti *tempelj*, v katerem slavimo vse, kar je, jočemo od žalosti in upamo svoje upanje. V vsakem jeziku je nekaj, kar je mogoče izreči najbolj pristno in samo v tem jeziku. V slovenščini imamo tako izjemno povezavo med *svetim* in *svetom*.

Seveda, da se *sveto* “zasveti”, mora pesnik uporabiti primerne besede! Kje jih sploh “dobi”? Pesnik Kocbek si – s stih – odgovori: “[...] pobiram / besede, svoj edini kruh, in spihavam z njega / prah in ga vroče poljubljam”. Človek (pesnik) *pobira* besede iz zakladnice maternega jezika, pri čemer je njegova naloga in vloga, da posebej pazi na primerno rabo besed, kar povedo naslednji verzi:

Včasih, ko sem pogumen,
se rešim med preproste predmete,
skrijem se vanje in mi jih ni treba
imenovati, kajti sreča je domača ali
tuja in tuja sreča je v brezimnosti,

domača pa v zgovornosti, ta pa se rada
skrega za prazen nič. Rad imam redko
rabo besed in njih zbranost in vendar
mi včasih nič ne pomaga, komaj se uredim
v neizrazljivem, že me popade pijano
besedičenje in vsakikrat doživim,
kako najneznatnejša stvarca
zaradi moje ljubezni do prijaznih
drobnjarij v samoti kakor čarovnik
prikliče nase smešno razlago
ali globoki, skoraj nedoumni pomen.

Zdaj pazim na vsako besedo
in na to, da ji ustreza jasen pojav
in da ima vsak pojav pravico do
svojega imena in mu ga nič ne izbriše,
niti oblak čez sonce, niti hladna sapa
skozi spomin niti zelena kri v srcu,
niti od spoštovanja ranjeno koleno.¹

Pesnik najprej pove, da se skuša udomačiti – kadar je dovolj pogumen – med stvarmi, ne da bi jih poimenoval. Preseči skuša razpor med stvarjo in besedo tako, da bi se *neposredno* ugnezdil med stvarmi. Toda že je tu groza, namreč vprašanje, “kaj ko bi se ves objektivni svet odtrgal od svojih imen, kakor so zbrana v naši govorici, in bi obstali ob njem brez spomina nanj?” Besede nosijo kontinuiteto bivanja – **spomin**; z njimi, z besedami, se človek razpozna med stvarmi in se prepozna kot on sam. Zato mora paziti na to, da ima vsak pojav svoje ime in da mu tega imena ne more nihče in nič izbrisati: niti laž, neprimerno poimenovanje (“oblak čez sonce”), niti sovraštvo (“zelena kri v srcu”), niti taka ali drugačna ideologija niti vera (“od spoštovanja ranjeno koleno”).

Pesnik je prav na sredini: med tujstvom brezimnosti *in* izgubljenostjo med besedami, ki rade besedičijo.

Druga dimenzija, ki jo mora kot pesnik ves čas držati razprto, je razlika med grozo in čudežem: paziti namreč mora, da nič ne potone v grozi (nesmisla, brezimnega) – da pa tudi čudežnost vsega, kar je, ne zapade v puščobno sivino vsakdanje samoumevnosti, izrabljivosti, razpolaganja in samorazpolaganja, manipulacije! Pesem je tako *prostor zarotitve* – resnice

---

¹ Edvard Kocbek: *Spoštovanje besede, Zbrane pesmi II*, Ljubljana: CZ, 1977, str. 157.

kot zarotilnosti zoper grozo brezimnosti in brezimne vsakdanjosti. V tem smislu je poezija "sveti ris", zarisani prostor dogajanja same biti.

Bistveno za pesnika je, da natančno umeri besede, jih tako rekoč uglasbi, ker sicer besede nimajo moči, izgubijo svojo moč. Zato jih mora sam umerjati vsakič, ko ostanejo brez "čarovne moči". Ob enem takih dogodkov je Kocbek zapisal:

Zmeda je bila vedno bolj zavratna,
moje besede pa brez čarovne moči.
Zavrnel sem obrabljena imena
in razdril varljivi red lepoticje
in glasove izpostavil začetku,
da jih naravne sile izmučijo
in besi milosti preskusijo.

Besede, ki lepoticijo, so varljive, resnice ni več v njih, so obrabljene in izrabljene, na novo naj jih umerijo "besi milosti"; milost pa je velika *sila/sla*, ki je na strani narave, da tako rečemo – ali kakor pravi pesnik sam:

Velika sla, skrita v vseh stvareh,
prebudi se in se razdivjaj,
napolni mi imena z neizrekljivostjo
in jim daj sveto norost minljivega,
da bodo postala neusmiljena in čista ...²

Niso besede skrivnost vseh stvari, "neskončno sveto nasilje"³, ki je "strašna sila neizgovorljive resnice", je tisto, kar hoče *biti poimenovano*. To **silo** "zasliši" pesnik kot brezimno prošnjo" narave, občuti jo kot **slo**, kot **slast** navdiha, ki se mu potem zapiše v stih, v pesem. *Neizgovorljiva* je sila resnice na način njenega popolnega povnanjenja; ni je mogoče izgovoriti, da bi bila to Resnica sama – je pa vedno izgovarjajoča (se) resnica. Resnica se (sama) izgovarja skoz (človekove) besede. Zato je navdih za pesnika "milost"⁴. Resnica, ki jo pesem prinaša na dan, jo uprizarja, ni Resnica na način absolutne razkritosti, nasprotno, že ko se izgovori, tudi ni več čisto "res" – že hiti naprej in je spet treba v pogon za njo, da bi jo ujel, da bi jo "imel", resnico. Kajti "sveta norost minljivega" zavdaja vsemu, stvarjem, ljudem in človekovim/pesnikovim besedam.

---

²Edvard Kocbek: *Prošnja, Zbrane pesmi II*, Ljubljana: CZ, 1977, str. 187.

³Edvard Kocbek: *Jutro, Zbrane pesmi I*, Ljubljana: CZ, 1977, str. 124.

⁴Isto, str. 110.

Pesnikovo “čiščenje” besed, se pravi njegovo umerjanje besed glede na minevanje, glede na spreminjanje njihovih pomenov, je pesnikovo zarotovanje resnice. Prav ta “postopek” Kocbek sam tudi **zapiše** – in s tem sproti upesnjuje samo poetičnost! Resnica je “zarotilni ris”⁵.

Pesnik je kot čarovnik, na sredini: med **silo** še ne izgovorjene in celo neizgovorljive resnice ter ubesedene resnice. Ker resnice, skrivnosti ni mogoče izreči neposredno in enkrat za vselej kot Resnice, je njegovo ubesedovanje v bistvenem smislu **jecljanje**. Jecljanje je zadržano in zadrževanje izrekanja: stežka nekaj pove. In vendar je pesniško “jecljanje” za pesnika bistveno! Tako pravi:

Nič drugega ne morem več,
vrniti se moram,
od koder sem prišel,
v prvo jecljanje.⁶

Nič drugega ne morem več,
kakor vrniti se v prvinsko
jecljanje in drzne izmišljenine.⁷

Prva kitica je iz pesmi *Ko bom opravil svojo dolžnost* (iz zbirke *Pentagram*), torej: “vrniti se moram [...] v prvo jecljanje” v tej pesmi pomeni: ko bom opravil svojo zgodovinsko dolžnost – osvoboditi narod izpod okupatorja –, se moram vrniti, od koder sem prišel, namreč v **bistvo** poezije. Druga kitica je iz pesmi *Vrniti se moram* (iz zbirke *Nevesta v črnem*) in pomeni: vrniti se moram iz sveta, ki ga je Kocbek upesnil takole (prva kitica):

Pri nas so se zaredile papige,
zelene in rumene so zavreščale
po vrtovih, hišah in kuhinjah,
požrešne, nesnažne in prostaške
so vdrle v kopalnice in spalnice
in se nazadnje naselile v ljudeh,
vse se je zgodilo pošastno glasno.

Morda se nam utrne asociacija na kričanje množice ali velmož in žena po radiu, na indoktrinacije, manipulacije in laži, ki te spremljajo v kopalnico in spalnico, ki jim ne moreš uiti. Kajti (tretja kitica):

---

⁵ Edvard Kocbek: *Tarča, Zbrane pesmi I*, Ljubljana: CZ, 1977, str. 141.

⁶ Edvard Kocbek: *Ko bom opravil svojo dolžnost, Zbrane pesmi I*, Ljubljana: CZ, 1977, str. 259.

⁷ Edvard Kocbek: *Vrniti se moram, Zbrane pesmi II*, Ljubljana: CZ, 1977, str. 232.

Nihče med nami ne zna več lagati
in nihče ne more povedati resnice,
govorimo jezik neznanega plemena,
kričimo, kolnemo, tulimo,
širimo usta in napenjamo oči,
še dvorni norec je zblaznel
in vrešči kakor vsi drugi.⁸

“Jezik neznanega plemena” ne pomeni, da ne govorimo več slovensko, ampak govoričimo kakor neko drugo “pleme”, v pomenu: nekultivirana horda. To pomeni, da sami postajamo tako “pleme”. V času takega našega bivanja postajamo sami sebi neznani, tujci. Za pesnika je tak čas, tak *način* bivanja katastrofa, in sicer najprej, primarno katastrofa jezika:

Ne morem spati,
okoli mene nastaja
velika nesreča,
besede, ki sem jih kdaj koli
spregovoril in pošiljal v svet,
se nenadoma vračajo utrujene, bolne, vznemirjene na smrt,
iščejo zavetja pred poginom,
prhutajo, krilijo, cvrčijo,
čivkajo zateglo, obletavajo me,
bežijo pred obrabo in pozabo,
pred steklenim očesom mrtveca,
pred laserjevim žarkom, ki zavrača
premislek in posrednika,
nastaja kužno znamenje plapolanja izraza,
širi se hlastna naglica, besede
jecajo, zvijajo se v krčih,
ne vedo več domov, kjer so si
sleherno noč spočile,
plahutajo nad menoj,
ki ležim v temi prazen in nem,
prepoznavam jih, udomačene, divje,
radostne in žalostne, sanjske,
preplašene, neznanske, izdajalske,
obupne, igrive, ljubezenske,
junaške, pobožne, vse materinske,

---

⁸ Edvard Kocbek: *Papige, Zbrane pesmi II*, Ljubljana: CZ, 1977, str. 20.

vse moje, očetove, vse moje bistvo,
moji spomini, moje slutnje,
moje preroštvo, moje umiranje,
soba jih je polna,
sedajo na predmete, nikamor ne morejo,
bremenijo me, rotijo, umirajo,
ihtijo in ponavljajo,
vsa dupla onesnažena,
vsa gnezda razdrta,
vsi razgledi zaprti,
vsa usta nema,
katastrofa se seli vame,
nikamor jih ne morem vrniti,
z ničemer potolažiti,
niti roke ne morem stegniti
niti ust odpreti,
besede obup ne morem pobožati, nič ne
morem reči besedama tolažba in rešitev,
besedi igrača in milost me davita,
na oči mi sedajo tiste, na begu ustreljene,
človek, mati, ljubezen, zvestoba,
na prsi mi legajo tiste nesrečne,
ki sem jih zanemarjal ali nikoli izgovoril, [...] ⁹

Pesnik izpostavi, kaj se dogaja, hkrati pa tudi bistvene besede, ki zdaj ne *jecljajo*, ampak *jecajo*. Šele iz razlike med obema vrstama govora uvidimo, v kakšnem času živimo, kako nam je, kdo smo. Besede, ki so, kakor da bi bile “na begu ustreljene”: **človek, mati, ljubezen, zvestoba**, kličejo k obnovitvi svoje izvorne pomenskosti, v *novo zavezo* – in s tem k spremembi našega načina bivanja. Iskanje novih, prenovljenih, očiščenih besed je iskanje nove resnice, novega stališča, stojišča znotraj bivajočega, od koder naj bi človek začel drugačno, avtentično bivanje.

Za pesnika je iskanje novih/izvirnih besed iskanje, zarotovanje nove resnice, ki prejšnje ne bo izbrisala, ampak jo bo le položila v bivšost, ki se bo še svetlikala v novi resnici. Tako nastaja resnica kot *palimpsest*.

Kot samoporajajoča se je poezija skrivnost in skrivnost je *poiesis* (v grškem pomenu besede: samo iz sebe porajajoča se igra), ki jo Kocbek upesni takole:

---

⁹Edvard Kocbek: *Besede umirajo, Zbrane pesmi II*, Ljubljana: CZ, 1977, str. 73–74.

Odkriva se in skriva
nenehno novo izbrana,
nespremenljivo živa,
menjavam darovana
zanosnih hipov griva,
spominov dolga rana,
neznanske žeje kriva,
ki nam je v čute vžgana,
skrivnost, ki v duhu biva
in je s snovjo zavdana.

V čakanju zamudljiva,
v minevanju prerana,
brezimno zapeljiva,
zaupno zapeljana,
v nevarnosti igriva
in v zmagi izigrana,
slastem nepozabljiva
in v pravljicah iskana,
v besede ulovljiva
in vendar praneznana.¹⁰

Resnica kot skrivnost je samoporajajoča se – *kakor narava (physis), kakor poezija (poiesis)*. “Obe” izhajata iz nje, iz **skrivnosti**.

Kocbek nastanek pesmi opiše takole:

V življenju pesem ni vsklajena med navade in ni podrejena nikakemu življenjskemu redu. Oglasi se po čisti svoji volji in se razodene brez napovedi in priprave. Zato je razodetje in milost. Absolutna naključnost. Grozljiva nezakonitost. In vendar jo v globini pripravljajo nevidne kohezijske sile, zgane se ob srečanju našega praspomina in praslutnje ter se pripravlja na vznik kot kaotična erupcija. Neko doživetje te muči tiho noč in dan, počasi se ga zaveš, sprejmeš ga v svoje okrilje, misliš nanj, zapiš z njegovo muko in se prebudiš z njo, trpiš nekaj dni in noči, postaneš slep in gluha za svet, začneš se vlačiti kakor breja žival, preden povrže, vedno teže dihaš, samo držiš se še sidra v neznanski globočini stvari in ne veš več za banalni svet in za njegovo vegetiranje, za njegove pravilnike in zakonike, potem ti začne odlegati, kajti glej, že si zagledal besedo, na

---

¹⁰ Edvard Kocbek: *Litanije, Zbrane pesmi I*, Ljubljana: CZ, 1977, str. 160.

jeziku se ji je pridružila druga, prav tako neznana, prebudi se tretja, že se razodene začetek smisla, zasnuje se melodija stavka, in takrat se prepustiš nečemu, kar prihaja odrešljivo, in že je tu, novorojeno telesce, srce ti bije od radosti, zarisano je in zaokroženo, pravo telo med telesi, zdaj sledi le še zahvala z zaprtimi očmi, za spočetje in rojstvo hkrati. Nazadnje čutiš le še otožno razpoloženje, kakor vsakikrat po ljubezenskem stiku z docela deviško bitnostjo.¹¹

Kocbekov opis nastajanja pesmi je sam pesem: ima celo ritem, ki se stopnjuje do rojstva pesmi, in se potem počasi umirja, kakor odlega rojevanje samo, ter se umiri s končanim rojevanjem: z zahvalo.

Pesem pride po "svoji" volji, tako rekoč mimo volje pesnika. Je spočetje in rojstvo hkrati, kakor samoporajajoča se narava. Če si pomagamo s popačenko nemške besede "*dichten*": pesniti, vulgarno: *tuhtati*, *iz-tuhtati*, laže razumemo bistvo *poiesis*: človek si pesem "stuhta", "spesni" jo, si jo izmisli. Resnica/pesem je **izmišljenina**, pravi Kocbek. Kako je že rekel Hölderlin: Človek pesniško biva na zemlji!

S tematiziranjem poetike je Kocbek pesniško tematiziral *poiesis* in *physis* v njunem Enem. Ali, kakor pravi sam: "Narava si je izmislila pesem, da bi se ovedla sveta kot sveta."¹² Z upesnitvijo poetike je Kocbek nasnoval sodobno kozmogonijo, ki Boga sicer imenuje, ko zaklinja njegovo prisotnost – in le včasih poklekne pred lastno pesniško stvaritvijo. Saj ves čas ve: "sem le nesrečni zaklinjavec ničā". A to je tista skrivnost, tisti čudež, "ki je nenehno / na drugi strani, / pa je vendar v meni"¹³.

Eseja Joanne Slawińska in dr. Spomenke Hribar sta iz cikla esejev o Kocbeku, napisanih za seminar, ki ga je v sodelovanju s Sodobnostjo organizirala Študentska založba.

¹¹ Edvard Kocbek: *O poeziji; Svoboda in nujnost*, Celje: MD, 1974, str. 224–225.

¹² Edvard Kocbek: *Listina*, Ljubljana: CZ, 1967, str. 294.

¹³ Edvard Kocbek: *Prastari čudež, Zbrane pesmi II*, Ljubljana: CZ, 1977, str. 234.